

Azərbaycanda təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri də inklüziv təhsilin yeni məzmununun yaradılması hesab olunur. Inklüziv təhsilin yeni məzmununun yaradılması isə bu sahədə çalışan mütəxəssislərin qarşısında mühüm vəzifələr qoyur. Hansı ki, bu vəzifələrin müvəffəqiyyətli həlli üçün inklüziv təhsilin yeni nəzəri mənbələrinin yaradılması zəruri sayılır. Inklüziv təhsilin yeni nəzəri mənbələrini yaradarkən ilk növbədə onun elmi-pedaqoji əsaslarını özündə ehtiva edən “Korreksiya pedaqogikası”nı yaratmaq lazımdır. Ölkəmizdə həyata keçirilən uğurlu təhsil islahatlarının tələblərinə uyğun olaraq, qloballaşma şəraitində hazırlanan nəzəri mənbələr, yazılan elmi-pedaqoji əsərlər yeni mahiyyət və məqsəd və vəzifələrinə görə şərtlənməlidir. Uzun illərin təcrübəsi göstərir ki, Azərbaycanda ayrı-ayrı dövrlərdə mühit və şəraitlə bağlı olaraq çox qiymətli elmi-pedaqoji əsərlər yazılmışdır. Bu ənənəni davam etdirən alimlərin fəaliyyəti tədqirəlayıqdır. Fərrux Rüstəmov, Ləzizə Qasımova, Fərahim Sadiqov, Akif Abbasov, Hikmət Əlizadə, Pıralı Əliyev, Hümeiyir Əhmədov, Rüfət Hüseynzadə, Müseyib İlyasov kimi görkəmli alimlərimizin adlarını iftixarla qeyd edirik. Hansı ki, onların hər birinin əsərlərində Azərbaycanda təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasının tələblərinə uyğun olan dəyərli elmi ideyalara, faydalı müddəalara, tövsiyə və məsləhətlərə rast gəlmək olar. Bu ideyaların, müddələrin, tövsiyə və məsləhətlərin hər birini inklüziv təhsilin yeni məzmunu kəsb edən mənbələri kimi dəyərləndirmək olar. Inklüziv təhsilin yeni məzmununun yaradılması sahəsində hazırlanan elmi-nəzəri mənbələrdən biri də Bakı Elm-Təhsil Mərkəzinin prezidenti, Azərbaycan Universitetinin professoru Fərahim Sadiqov tərəfindən hazırlanaraq çap etdirilən “Korreksiya pedaqogikası” adlı tədris vəsaitidir. Tədris vəsaitinin elmi redaktorları Akif Abbasov, dosent Dilarə Dostuzadədir. Rəyçiləri professor Hikmət Əlizadə, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, defektoloq Nailə Hüseynova və pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Elmira Kərimova olan “Korreksiya pedaqogikası”nın nəzəri və praktik əsasları öz fundamentallığı ilə diqqəti cəlb edir.

Şahrza AĞAYEV,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
ADPU-nun dosenti,

Reyhan HACIZADƏ,
Naxçıvan Dövlət Universitetinin doktorantı,
ADPU-nun müəllimi

Bu tədris vəsaitində ilk dəfə olaraq diqqəti cəlb edən məsələlər mahiyyətinə və məzmununa görə izah edilir. Korreksiya pedaqogikasında sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlarla aparılan təlim-tərbiyə işləri mühüm aktualıq təşkil edir. Bunun üçün təlim-tərbiyənin prinsiplərinə korreksiya pedaqogikasının tələbləri əsasında istinad etməyin zəruriliyi başlıca şərt hesab olunur. İlk növbədə bu sahədə çalışan mütəxəssislər həmin mənbənin elmi, pedaqoji, metodik imkanlarından istifadə edərək və bəhrələndirərək həmin mühitdə böyüyən, inkişaf edən uşaqların tərbiyəsilə məşğul olmaq imkanı qazanırlar. Yəni, inklüziv təhsilin əsas tələblərindən biri kimi məktəbəqədər yaş dövrlərindən etibarən fiziki qüsurları olan uşaqlarla əsasən tərbiyə işlərinin aparılması vacib hesab olunur. Bu mənada fiziki qüsurları olan məktəbəqədər yaşlı uşaqlarla aparılan korreksiya işlərinin əsasında duran tərbiyə işlərinin məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil olaraq həyata keçirilməsi əsas vəzifələrdən sayılır. Bunun üçün nəzəri mənbələrə istinad olunması zərurəti yaranır. Professor Fərahim Sadiqovun “Korreksiya pedaqogikası” adlı tədris vəsaiti belə dəyərli mənbələrdən hesab olunur. Müəllif haqlı olaraq korreksiya işlərinə məktəbəqədər yaş dövrlərindən başlaması və ilkin olaraq belə uşaqlarla işləyərək tərbiyənin prinsiplərinə istinad etməyin vacib olduğunu tövsiyə edir. Müəllifə görə, fiziki qüsurlu uşaqlarla həyata keçirilən korreksiya işlərilə məşğul olanlar tərbiyənin həyatla, əmək və müstəqil dövlət quruculuğu ilə əlaqələndirilməsi prinsipini və onun tətbiqi üsullarını mükəmməl bilməlidirlər. Müəllifin fikrincə surdopedaqogika, tiflopedaqogika, aliqofrenpedaqogika haqqında geniş məlumat qazanmaq zərurəti yaranır. Eyni zamanda, autizm pedaqogikasının yaranması vacibliyi, autik uşaqları müəyyənləşdirməyin və onlara yanaşmanın ilkin şərtləri pedaqoji prosesdə aydınlaşdırılmalıdır.

Tədris vəsaitində yer alan nitqi qüsurlu uşaqlarla aparılan korreksiya işlərinin məzmunu, fiziki qüsurlu uşaqların nitq mədəniyyətinə yiyələnmələrinin əsas şərtləri və həmin uşaqların nitq mədəniyyətinin inkişafında bədən dili kimi məsələlər mühüm aktualıq təşkil edir. Dizartriyalı belə uşaqlarda nitq qüsurları etiologiyası və onların aradan qaldırılması yolları, həmçinin anatomik quruluşunun, fizioloji, psixoloji və pedaqoji əsaslarının öyrənilməsi, nitq pozuntuları ilə bağlı aparılan işlərin məzmunu, tərbiyə işləri zamanı müvafiq prinsiplərə istinad edilməsi kimi mülahizələr görkəmli alim F.Sadiqov tərəfindən elmi dəlillər əsasında nəzəri və praktik cəhətdən izah olunur. Bütün məsələlər metodoloji prinsiplərə istinad olunmaqla şərh edilir. F.Sadiqov “Korreksiya pedaqogikası” üçün ən zəruri metodoloji prinsipləri müəyyənləşdirməklə bu sahədə yeniliklərə imza atmışdır. Məhz ona görə də inklüziv təhsil üçün dəyərli töhfə olan bu tədris vəsaiti həm də faydalı elmi-tədqiqat əsəridir. Professor F.Sadiqov “Korreksiya pedaqogikası”nda ənoloji olaraq böyük bir uzaqgörənliklə yeni və kreativ ideya irəli sürmüşdür. Məsələyə kreativ şəkildə yanaşan müəllif tədqiqat işinə münasibət bildirərək qeyd edir ki, ölkəmizdə əmək təlimi, əmək təhsili, əmək tərbiyəsi, bütövlükdə əmək pedaqogikası müasir anlamda “Texnologiyalar pedaqogikası” kimi ifadə olunur və təhsil prosesində üçün texnoloji məzmun kəsb edir. Bu mənada “Korreksiya pe-

“Nitqi qüsurlu uşaqlarla aparılan korreksiya işlərinin məzmununa dair” (Bax. s. 111-169) adı altında verilən yazıda müəllifin qeyd etdiyi elmi fikirlər müasir dövrün tələbinə uyğun olaraq qloballaşma şəraitində baş verən dəyişikliklər öz əksini tapır. Müəllif qeyd edir ki, “Korreksiya pedaqogikası” pedaqogikanın ən vacib sahələrindən biri olub yetişən nəslin sağlam nümayəndələrinin təlimi, təhsili, tərbiyəsi, psixoloji inkişafı ilə yanaşı, fiziki cəhətdən qüsurlu uşaqların həmin istiqamətlərə görə nəzəri və praktik olaraq əsaslandırılmış bütöv bir elmi sistemdə yaradılması irəli sürür. Korreksiya anlayışına ilk növbədə aydınlıq gətirərək o, qeyd edir ki, fiziki cəhətdən qüsurlu uşaqların təlimi, təhsili, tərbiyəsi və inkişafının mahiyyəti, məzmunu, məqsəd və vəzifələri, eləcə də onların qüsurlarının aradan qaldırılması işinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Müəllifin fikrincə aşağı siniflərdən (I-IV) başlayaraq nitqin formalaşmasına, səslərin tələffüzünə, oxu və yazı vərdişlərinin yaranmasına, fiziki və texnoloji, eyni zamanda rəsm, nəgmə bacarıqlarının formalaşmasına əngəl olan anomaliaların korreksiya üçün geniş iş görülməlidir. Fikrimizcə ibtidai siniflərdən başlayaraq bütün fənlərin öyrənilməsində “Korreksiya pedaqogikası”nın imkanları nəzərə alınması məqsəduyğun olardı. Haqlı olaraq müəllif qeyd edir ki, texnoloji proseslə həya-

si, onların aradan qaldırılması yolları, belə uşaqların nitqindəki qüsurların anatomik quruluşunun, fizioloji, psixoloji cəhətdən öyrənilməsi metodikası ilə bağlı bilgilər də vardır. Tədris vəsaitində dizartriyalı uşaqlarla aparılan tərbiyə işlərinin elmi-pedaqoji əsasları üzərində qurulması ilə bağlı irəli sürülən metodik tövsiyələr bu sahədə çalışan mütəxəssislərə istiqamət vermək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

“Korreksiya pedaqogikası”na daxil olan mühüm terminlər, ifadələr, təriflər əsasən loqopedlər, valideynlər, bu sahədə çalışan müəllimlər və tələbələr tərəfindən ardıcılıqla öyrənilməlidir. Unutmaq olmaz ki, metodoloji mənbə olan “Korreksiya pedaqogikası”nı dərinləndirən mənimlənmək üçün valideynlər və inklüziv təhsil bazasında təhsil alanlar ardıcıl olaraq deklorativ, prosedural, kontekstual bilikləri ardıcıl mənimləndirirlər. Kitabda loqopedlərin nitq nöqsanına böyük diqqət göstərmələri onların islahı üçün effektiv yollar axtarmaları da vurğulanır.

Müəllifin fikrincə nitq qüsurlu uşaqlara nitq vərdişlərinin aşılınması işi səslərin və hərflərin öyrənilməsi prosesilə başlanır. Qazanılan bu bilik prosedural olub, ən ümdə olan vərdiş və fəaliyyəti əhatə edir. Məlum olur ki, deklorativ bilikdən fərqli olaraq burada biliklərin əsasları praktik tapşırıqların

“Korreksiya pedaqogikası”

İnklüziv təhsilə dəyərli töhfə

daqogikası” özü də texnoloji məzmun kəsb etmək baxımından iyerarxik olaraq aşağıdakı mərhələlər üzrə müvafiq ardıcılıqla həyata keçirilir.

Birinci diaqnostika, mərhələsidir. Bu, o deməkdir ki, təhsiləmə prosesi texnoloji aydınlaşdırma mərhələsində həyata keçirilir. Daha sonra ikinci mərhələ adlandırığımız proqnozlaşdırma mərhələsində texnoloji proses, yəni, əməliyyatların məcmusu öz əksini tapır. Sonda, nəhayət, korreksiya mərhələsi həyata keçirilir. Əvvəlki mərhələlərin başvermə proseslərindən sonra yaranan biləcəkdir bütün qüsurların təlim mərhələsində islah edilməsi işi tamamlanır. Müəllifin belə yanaşmaları təhsil standartları üçün bir növ meyar rolunu oynayır. Ona görə ki, müəllifin qeyd etdiyi pedaqoji standartlar üçün səciyyəvi sayılan bu üç istiqamət bütün dünyada aktualıq təşkil edir. Bu mənada “Korreksiya pedaqogikası”nda öz əksini tapan yeni elmi ideyaların təhsil standartlarına uyğunluğu öz aktuallığı ilə seçilir. Tədris vəsaitinin səciyyəvəndirdiyimiz müsbət əlamətləri indi yeni mahiyyət, yeni məzmun kəsb edir. Çünki milli və ümumbəşəri dəyərlər əsasında hazırlanan “Korreksiya pedaqogikası” üçün xarakterik olan bütün cəhətlər fizioloji, psixoloji və pedaqoji əsasları üzərində qurulmuşdur. Burada qeyd olunan elmi mülahizələr dünyəvi səciyyə daşıyır. Məsələn, autizm sindromu əsas göstəricisi kimi özünə qapanmadır. Bütün dünyada özünə qapanan uşaqlarda süstlük, sakitlik, danışmaq istəməməlik, sözbə qulaq asmaq, öz sözümdən dönməməlik, oxumağa, işləməyə, çalışmağa meyilsizlik kimi əlamətlər özünü daha çox göstərir (Bax. s. 7). Kitabın metodoloji baxımından dəyərli olmasını şərtləndirən cəhətlərdən biri də onun universal mənə kəsb edən sözlərə aydınlığın gətirilməsidir. Inklüziv təhsilin ölkəmizdə genişləndirilməsində və bu sahədə qayğının artırılmasında mühtərəm Prezident İlham Əliyevin imzaladığı sənədlər həmin istiqamətdə tərəqqiyə nail olmağa şərait yaratmışdır. Müəllifin qeyd etdiyi kimi, “Korreksiya pedaqogikası”nın görməsində, eşitməsində, əqli inkişaf problemləri olan uşaqlarla yanaşı, autik uşaqların da təhsili, təlimi və tərbiyəsi ilə məşğul olan pedaqogika sahəsi kimi inkişaf etməyə başlaması bu sahədə nailiyyətlərimizdir. Əsası V.P.Koşinko (1870-1943) tərəfindən qoyulan korreksiya pedaqogikası əqli inkişafda, nitqdə, davranışda, müəyyən problemləri olan uşaqlarla məqsədyönlü olaraq aparılan təlim-tərbiyə işlərinin bütün bir sistemini özündə ehtiva edir.

Təcrübə göstərir ki, müxtəlif sahələrdə qüsurlu olan uşaqlarda idrak fəallığında meyllilik heç də aşağı olmur. Onlar praktik fəaliyyətə daha çox meyil göstərir. Xüsusən texnologiya ilə əlaqədar emal texnologiyaları, texnika elementləri, məişət mədəniyyəti, qrafik savad elementləri ilə bağlı qarışıq, qrafik savad elementləri ilə bağlı qarışıq, qrafik savad elementləri, mozaika, kağızqatılma kimi fəaliyyətlər onları inkişafa təhrək edir.

Fərahim Sadiqov

KORREKSİYA PEDAQOGİKASI

ta keçirilən əmək təlimi uşaqların hərtərəfli inkişafında mühüm rol oynayır, onların mədəni keyfiyyətlərini formalaşdırır.

Məhz buna görə də təlim-tərbiyəvi işlərdə şagirdlərə əmək təlimi hərtərəfli metod kimi tətbiq edilir. Defektoloji terminlərin izahlı lüğətinə aydınlıq gətirən müəllif qüsurlu uşaqların təlim işlərinə, təhsil sistemlərinə və eləcə də tərbiyə işinə kompleks yanaşma kimi fəaliyyət istiqamətlərini korreksiya kimi adlanmasını məqbul hesab edir. Bu sahədə görülən işlərin hər birinə məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil olaraq yanaşmanı lazım bilən müəllif tədris olunan hər hansı bir fəndən asılı olmayaraq fiziki cəhətdən qüsurlu olan uşaqların nitqinin inkişafı ilə bağlı görülən işlərin mahiyyətinin, məzmununun, məqsəd və vəzifələrinin düzgün müəyyənləşdirilməsini vacib hesab edir. Professor F.Sadiqov tərəfindən aparılan tədqiqatlar zamanı aydın olur ki, “Korreksiya pedaqogikası” ilə məşğul olan mütəxəssislər sırasında loqopedlərin rolu böyükdür.

Dünya təcrübəsinə görə indi hər hansı anlayış barədə bilik qazanmaq üç istiqamətdə həyata keçirilir. Professor Fərahim Sadiqov bu cəhəti nəzərə aldığı üçün dəyərli mənbədən istifadə edən hər bir öyrənən onu nəzərə almalıdır. Məsələn, loqopediya anlayışına aydınlıq gətirmək üçün, ilk növbədə, deklorativ, yəni yaddaşa əsaslanan bilik əldə etmək lazımdır. Bunun üçün loqopediya (loqos-söz, paideia-tərbiyə) defektologiyasının sahəsi kimi nitq nöqsanlarının izahı ilə məşğul olan bir qurum olmaqla dizartriyalı uşaqların nitq nöqsanlarını, onların yaranma səbəblərini, mexanizmlərini, onların prinsip və metodlarını düzgün müəyyənləşdirməlidir.

Ümumiyyətlə, desək, tədris vəsaitində dizartriyalı uşaqlarda nitq pozuntularının aradan qaldırılması ilə bağlı təqdim olunan iş modeli yaxşı təsir bağışlayır. Ona görə ki, bu modeldən valideynlərlə yanaşı, bu sahədə çalışanlar da faydalana bilərlər. Hətta ali məktəblərin müvafiq fakültələrində inklüziv təhsil problemləndirən müəhizərə oxuyan, seminar məşğələləri aparın müəllimlər də istifadə edə bilərlər. Çünki tədris vəsaitində dizartriyalı uşaqlarda nitq qüsurları etiologiya-

yerinə yetirilməsi prosesində daha çox tətbiq edilir. Kontekstual biliklə bağlı “Korreksiya pedaqogikası”nda geniş yanaşmalar da vardır. Müəllif kontekstual bilik qazanmaq üçün nitq mədəniyyəti və ritorika anlayışlarıyla əlaqədar geniş imkanların olduğunu göstərir. Bu da nəticədə kontekstual nəzəriyyənin tələblərinin həllinə gətirib çıxardır. Kitabın bələdçiliyi ilə öyrənənin tədqiqatçılığı nəticəsində informasiyaların emal edilməsi “Korreksiya pedaqogikası”nın köməyilə onun məzmununda yeni mənə axtarmaqla və həmin mənə və ifadənin inandırıcı şəkildə ələqələndirilməsilə həyata keçirilir. Məsələn, tələbələrə şifahi xalq yaradıcılığı nümunələrindən, xalq hikmətlərindən, klassiklərin müdrik kəlamlarından, mədəni nitqin ifadəliliyi, zənginliyi, dəqiqliyi, yıqıcamlığı, münasibliliyi üçün seçilmiş sitatlarla yerli-yerində işlətməyi öyrətməklə onlara dünyagörüşü aşılamaq olar. Bu mənada professor Fərahim Sadiqov kontekstual biliyin mahiyyətinə önəm verir.

Geniş mənada mövzu ilə bağlı qeyd etmək istəyirik ki, F.Sadiqov respublikamızın və dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin zəngin təcrübəsinə istinad edərək hazırladığı elmi-pedaqoji əsərin materialına uyğun emal texnologiyası seçərək kontekstual bilik nümayiş etdirmişdir. Bununla da o, təqdim etdiyi kitabda yeni-yeni anlayışları, yeni məzmunu, məqsəd və səbəbləri və tələbləri irəli sürmüşdür. Bu da ilk növbədə alimin tədqiqatda deklorativ bilik zamanı strategiyalı oxuya üstünlük verməsidir.

Təcrübə göstərir ki, professor Fərahim Sadiqov kimi elmi potensialı güclü və çoxşaxəli olan alimlərin istehsal etdikləri məhsullara həm öz ölkələrində, həm də digər ölkələrdə ehtiyac duyulur. Bu mənada “Korreksiya pedaqogikası” xarici dillərə tərcümə olunarsa ondan digər dünya xalqları da bəhrələndirə bilərlər.

Nəticə olaraq qeyd etmək istəyirik ki, “Korreksiya pedaqogikası” ənənəvi və milli kurikulumun tələbləri əsasında müəllifin gərgin zəhməti nəticəsində yazılmış, nəzəri-praktik dərin məzmun kəsb edən fundamental elmi-tədqiqat əsəridir. Tədris vəsaiti kimi təqdim olunan bu əsərdə ilk dəfə olaraq pedaqoji elmlər sistemi üçün səciyyəvi olan diaqnostika, proqnozlaşdırma və korreksiya anlayışları sisteminin vəhdətdə mahiyyəti şərh olunmuşdur. Bu üç anlayışın iyerarxiya daşdığı diqqətə çatdırılmışdır.

Kitabda milli və beynəlxalq təcrübə nəzəri və praktik cəhətdən geniş araşdırılmış, bu sahədə elmi xidmətləri olan tədqiqatçılar tarixilik baxımından təbliğ edilmişdir. XXI əsr üçün kainatda ictimai bəla kimi autizmin elmi, pedaqoji, psixoloji və fizioloji əsaslarının dərinləndirilməsi ən aktual məsələ kimi qarşıya qoyulur. Kitabın çap olunması üçün istifadə olunan 83 mənbə strateji baxımdan diqqətlə öyrənilmiş və nümunələr gətirilmişdir.

“Korreksiya pedaqogikası” müstəqil Azərbaycanın inkişafına və çiçəklənməsinə xidmət edən metodoloji elmi əsər kimi də im öyrəniləcəkdir. Ən əsası ona görə ki, bu kitab Azərbaycanda təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri olan inklüziv təhsilin yeni məzmununun yaradılması üçün ən dəyərli töhfədir.